

HiT notat nr 2/2001

Tolking av historisk tekst – et hermeneutisk perspektiv

Et vitenskapsteoretisk essay

Sigrun Hvalvik

**Avdeling for helse- og sosialfag
Institutt for helsefag**

**Høgskolen i Telemark
Porsgrunn 2001**

HiT notat nr 2/2001

ISSN 1503-3759 (online)

ISSN 1501-8520 (trykt)

Høgskolen i Telemark

Postboks 203

3901 Porsgrunn

Telefon 35 57 50 00

Telefaks 35 57 50 01

<http://www.hit.no/>

Trykk: Kopisenteret. HiT-Bø

© Forfatteren/Høgskolen i Telemark

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven, eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorganisasjon for rettighetshavere til åndsverk

SAMMENDRAG

Dette essayet er skrevet i tilknytning til min doktorgradsavhandling om den norske sykepleiepioneren, Bergljot Larsson (1883 – 1968). Avhandlingen har en historisk biografisk tilnærming. Essayet har til hensikt å diskutere hvordan hermeneutikken kan bidra til å tolke den historiske tekst, og derved til å utvikle kunnskaper og forståelse for fortiden. Den filosofiske hermeneutikken og Gadammers perspektiv er spesielt vektlagt, men også den tradisjonelle hermeneutikken trekkes inn der hvor dette vurderes som interessant. Eksempler fra avhandlingen er brukt som utgangspunkt for vitenskapsteoretiske refleksjoner og diskusjoner.

I essayet konkluderes det med at Gadammers syn på forståelse og fordommer gir retning på flere nivåer i arbeidet med det historiske kildematerialet; i utvelgelsen og arbeidet med kildene står bevisstgjøring av egne kunnskaper, holdninger og verdier relatert til temaet som skal utforskes sentralt. Gadammers perspektiv bidrar likeledes til å synliggjøre betydningen av å ha et avklart forhold til begrepet objektivitet. Ved å la seg inspirere av Gadamer kan en stå i fare for å framsette fortolkninger som bærer preg av vilkårlighet og subjektivitet, fordi egne fordommer fungerer som utgangspunkt for fortolkningene. Åpenhet om de forutsetninger som ligger til grunn for fortolkningene er derfor en betingelse.

Innenfor Gadammers hermeneutiske perspektiv framstår den historiske sannhet som relativ i forhold til tolkerens ståsted og posisjon.

I. INNLEDNING

Hvordan kan vi få viten om fortiden? Spørsmålet hviler allerede på forutsetningen om at det finnes en fortid som det er mulig å få kunnskaper om. En sak kan umiddelbart slås fast: Vi kan ikke få direkte kontakt med fortiden. Viten om fortiden kan bare etableres ved å gå veien om ulike typer kilder som eksisterer nå. Men, som H.P. Clausen skriver: «Kildene taler aldri av seg selv eller for seg selv, de skal alltid bringes til å tale» (1986, s. 58). Måten kildene bringes i tale på, vil være avgjørende for den viten som oppnås. Den som skal tolke kildene må altså ta stilling til hva han skal tolke og hvordan han skal tolke. I den forbindelse oppstår det en rekke utfordringer som har tilknytning både til den som skal tolke og til det kildematerialet som skal tolkes.

Det finnes ulike synspunkter på hvordan man bringer kilder i tale slik at fortiden blir framstilt mest mulig troverdig og sann. Historisk forskning og tenkning har blitt influert av både positivistene og marxistene. Tidlig på 19. hundre-tallet utviklet det seg en opposisjon, spesielt mot den positivistiske påvirkningen, hermeneutikken (ibid.). I dette essayet er det perspektiver innenfor denne retningen som skal stå i fokus sammen med den historiske tekst. Betragtninger av de antagelser som gjøres innenfor hermeneutikken vil forsøksvis bli relatert til tekst som kilde for historisk forskning. Målet er å kaste lys over, og søke innsikt i hvordan en hermeneutisk tilnærming til den historiske tekst kan bidra til å danne viten om fortiden. Betragtningene vil bli spesielt knyttet den filosofiske hermeneutikken og Gadammers perspektiv, mens den tradisjonelle hermeneutikken vil bli trukket inn der dette vurderes som interessant. Eksempler fra egen prosjektbeskrivelse vil bli brukt som utgangspunkt for refleksjoner og diskusjoner.

II. HERMENEUTIKK

1. Ulike perspektiver

Ulike oppfatninger av hvordan man kan oppnå forståelse av mennesker og deres handlinger har ført til ulike perspektiver innenfor hermeneutikken. Som det ble antydning innledningsvis tok hermeneutikk som teoretisk retning form som et motsvar til den naturvitenskapelige, positivistiske metoden. Den

gjorde **forståelse** til et hovedanliggende i motsetning til positivistenes **forklaring**. Forståelse ble derved et nøkkelbegrep når mennesket og samfunnet skulle studeres.

I dette essayet skal det presenteres to hovedtradisjoner innenfor hermeneutikken: **Den tradisjonelle hermeneutikken** og **den filosofiske hermeneutikken**. De grunnleggende prinsippene i den tradisjonelle hermeneutikken ble utarbeidet i det 19. århundre, mens den filosofiske hermeneutikken stammer fra Heideggers hovedverk Sein und Zeit (1927) og Gadammers Wahrheit und Methode (1960) (Gilje, 1987). Den tradisjonelle hermeneutikken var opptatt av metodiske problemer og betingelser for korrekt forståelse, mens den filosofiske hermeneutikken var opptatt av de ontologiske betingelsene for forståelse og fortolking (ibid.).

2. Den tradisjonelle hermeneutikken (historisk/metodologisk hermeneutikk)

Den tradisjonelle hermeneutikken fikk sine fremste representanter gjennom den tyske teolog og filosof F. Schleiermacher (1768-1834) og den tyske filosof W. Dilthey (1833-1911). Disse stod for et syn som gjorde hermeneutikken til en metode for de humanistiske vitenskaper og samfunnsvitenskapene (Føllesdal, Walløe og Elster, 1996).

I den tradisjonelle hermeneutikken er det å forstå en tekst å gripe hva den opprinnelig betydde for den som brukte den, eller gripe den mening som avsenderen la i den (Gilje, 1987; Wetlesen, 1983). Hvordan får så den som skal tolke teksten fatt i denne meningen? For å få svar på dette spørsmålet må vi gå veien om begrepet **forståelseshorisont**. Forståelseshorisont defineres av Føllesdal, Walløe og Elster (1996) som mengden av de oppfatninger og holdninger vi har på et gitt tidspunkt, bevisste og ubevisste, og som vi ikke har vår oppmerksomhet rettet mot (s. 111). All forståelse skjer ut fra denne forståelseshorisonten. Den inneholder imidlertid også, i følge de tradisjonelle hermeneutikere, en type forutsetninger som ødelegger for forståelse. Disse kalles **fordommer**. Men muligheten til å studere forståelseshorisonten hos oss selv (og andre), gjør det mulig å frigjøre seg fra disse uønskede forutsetningene (ibid.). I møte med en tekst blir det følgelig et mål å for tolkeren i størst mulig grad å frigjøre seg fra egne fordommer, for så å sette seg inn i avsenders forståelseshorisont. Av dette framgår målet om, og troen på et objektivt erkjennelsesideal, slik idealet også er innenfor naturvitenskapen.

I arbeidet med teksten skiller den tradisjonelle hermeneutikken mellom tre stadier: forståelse, utlegning og anvendelse (Føllesdal, Walløe og Elster 1996). **Forståelse** angår å få fatt i forfatterens hensikt, det han ønsker å uttrykke, eller hva teksten uttrykte for den mottagergruppe som den var ment for. **Utlekning** angår den måten teksten uttrykkes på. Teksten må gis et språk slik at den forstås på samme måte nå som for den gruppe den opprinnelig var skrevet for. **Anvendelse** betyr å anvende teksten slik at den gir dypere innsikt og forståelse i situasjonen her og nå (ibid.).

Forståelsesprosessen innenfor hermeneutikken betegnes **den hermeneutiske sirkel**. Kort sagt uttrykker den hermeneutiske sirkel hvordan helhetsforståelse og delforståelse modifieres i lys av hverandre. Synet på forskerens rolle i forhold til tolking av tekst innenfor det tradisjonelle perspektivet vil i så henseende bety at den tekst (de tekster) som skal tolkes utgjør rammene for forståelsesprosessen. Innenfor disse rammene går en fram og tilbake mellom deler av teksten, og mellom deler og hele teksten inntil forståelse er oppnådd.

3. Den filosofiske hermeneutikken (ny-hermeneutikken)

De tyske filosofene M. Heidegger (1889-1976) og H.G. Gadamer (1890-) forbindes spesielt til den filosofiske eller ny-hermeneutiske retningen innenfor hermeneutikken. Vi skal innledningsvis se nærmere på denne og sammenligne den med den tradisjonelle hermeneutikken. Det vil bli lagt spesielt vekt på Gadamers synspunkter, som senere vil bli utdypet i relasjon til den historiske tekst.

Som nevnt skiller de to hovedtradisjonene seg fra hverandre allerede i synet på hva hermeneutikk er. Gadamer ønsket ikke å utvikle hermeneutikken som en metodelære, men som en filosofisk tilnærming til forståelse (Wetlesen, 1983). Forutsetningene for forståelse er, som hos de tradisjonelle hermeneutikerne, menneskets **forståelseshorisont**. Gadamer tar imidlertid avstand fra at det er mulig å kvitte seg med de forutsetningene som hindrer forståelse. **For-dommer** er ikke noe negativt, men tvert i mot en forutsetning for all forståelse. De for-dommer som ikke passer inn må gradvis justeres slik at de passer inn med det vi søker å forstå. Denne gradvise justeringen kalles **horisont-sammensmelting** (Føllesdal, Walløe og Elster, 1996).

Dette synet får konsekvenser for spørsmålet om tekstens **mening**. Tekstens mening er primært den saken som framstilles gjennom teksten. I dialog med teksten oppnår man en forståelse som først og fremst er rettet mot saken og dens sannhet (Wetlesen, 1983). Dette kaller Gadamer **primær forståelse**. Hvis det ikke er mulig å oppnå primær forståelse, regner Gadamer med en **sekundær type forståelse**. Denne sekundære type forståelse er sammenfallende med de tradisjonelle hermeneutikernes antagelser om tekstens mening (ibid.).

I samtale med teksten stiller forskeren spørsmål, utlegger teksten og anvender den. Disse tre stadiene anser Gadamer, i motsetning til de tradisjonelle hermeneutikerne, som integrerende bestanddeler av ett og samme forløp (Wetlesen, 1983). Spørsmålene stilles primært i spenningsfeltet mellom egen forståelse og avsenders forståelseshorison. Forskeren blir derved deltager og ikke tilskuer til det han beskriver (ibid.). Av dette følger at **den hermeneutiske sirkel** får et noe annerledes innhold hos Gadamer enn hos de tradisjonelle hermeneutikere. Rammene for det som skal forstås er ikke bare knyttet til den teksten som skal forstås, men også til den som skal tolke den. Bevegelsen mellom helhet og del vil derved foregå innenfor disse rammene til forståelse oppnås.

Den hermeneutiske sirkel uttrykker dermed den filosofiske hermeneutikkens syn på forståelse. Dette er sterkt knyttet an til synet på menneskets historisitet. I dette ligger en antagelse om at mennesket alltid er i en historisk kontekst som vil prege alle dets aktiviteter. Historisiteten vil følgelig både forme vår forståelse og sette grenser for den (Gilje, 1987). Dette synet får følger for tolking av den historiske tekst. Vår historisitet vil både begrense og muliggjøre de perspektiver vi forstår den historiske tekst innenfor.

II. HISTORISK TEKST

1. Den historiske tekst som kildemateriale i egen studie

Valg av historisk tekst som gjenstandsområde i dette essayet, relaterer seg til min forestående studie som har fått den foreløpige tittel:

«Kalt til pionerarbeid»: Bergljot Larsson - en historisk-biografisk studie av Bergljot Larsson og hennes betydning for den faglærte sykepleien i Norge.

Det skal anvendes en historisk-biografisk tilnærming til kildematerialet. Furre (1986) skriver at ved å velge en slik tilnærming signaliserer en at en vil forstå sosialt relevante menneskelige handlinger, både innenfor samfunn og samhandlingsrammer og innenfor en individuell livsløpskontekst (s. 66). Det spesifikke ved denne metoden er at **en spesiell persons liv både presenteres innenfor en historisk sammenheng, og at det blir kastet nytt lys over historien ved at det skrives om denne personen** (Kjeldstadli, 1993; Streubert, Carpenter, 1995; LeGoff, 1995). En ønsker gjennom denne tilnærmingen å utvikle kunnskaper om en person som gjennom sin innsats var viktig for sykepleiefaget, samt gjennom denne personens liv å forstå mer om ulike aspekter ved sykepleiefaget.

Uttrykket historiske tekster vil i denne sammenheng være synonymt med kildematerialet som min studiet skal ta utgangspunkt i. Dette kildematerialet vil bestå av trykte kilder som offentlige dokumenter og tidsskriftsartikler, og utrykte kilder som brever og materiale fra foreningsarkiver. Kildematerialet skal vurderes og sorteres både i forhold til selvstendighet og representativitet, for så å underkastes en kritisk analyse. Dette bringer begrepet kildekritikk inn som står særlig sentralt i historisk forskning. I den kritiske analyseprosessen søker en å avklare hva slags kilder en har, og hvilke funksjon de hadde i den situasjonen og det miljøet de ble til i. Det dreier seg både om å bestemme kildenes opphav og formål (ytre kildekritikk). Videre må det avklares hva som står i kildene; de må tolkes. En må deretter stille spørsmål om hvilke relevans kildene har for problemstillingen, og hvor troverdige de er (indre kildekritikk) (Kjeldstadli, 1993, s. 162).

2. Tolking av kildene

Via den indre kildekritikken fortolkes dokumentenes mening. En vil eksempelvis forsøke å forstå hva slags oppfatninger, hensikter og verdier personer har, og hva deres handlinger og ytringer uttrykker. Ulike typer kilder vil gi ulike innfallsvinkler til disse spørsmålene. Den enkelte kilde eller tekst kan gi informasjon som man velger å bruke primært ufortolket (teksten brukt som beretning). Informasjonen er allikevel vurdert som viktig og tolket inn i en større sammenheng som er gitt av de

forskningsspørsmål som er reist. Teksten kan også inneholde opplysninger som det gjøres en direkte fortolkning av (teksten brukt som levning). Denne fortolkningen forholder seg også til en større sammenheng. En kan kanskje derved antyde at alt kildematerialet er gjenstand for en eller annen type fortolkning. Kildematerialet som består av en rekke enkelttekster, kan sees på som en samlet tekst. Denne representerer forskerens tilknytning til fortiden.

I møte med denne teksten er det et mål å tolke og forstå den slik at fortiden framstilles mest mulig troverdig og sann. Relatert til min studie betyr dette forenklet sagt, å framsette en mest mulig troverdig teori om hvordan Bergljot Larssons sykepleiefaglige engasjement kom til uttrykk gjennom ord og handling, og hvorfor det kom til uttrykk på den måten det gjorde. Min utfordring i denne sammenheng er å finne ut hvordan hermeneutikken, og spesielt Gadammers perspektiver på det å oppnå forståelse, kan bidra til å framsette en slik teori. Dette fordrer at jeg selv har noen antagelser om hvordan en mest mulig troverdig framstilling om fortiden kan oppnås.

3. Hva er en sann og troverdig framstilling av fortiden?

Spørsmålet innbyr til en større vitenskapsfilosofisk diskusjon som det ikke er aktuelt å ta her. Det synes imidlertid å være enighet om at det er problematisk å bevise at en framstilling av fortiden er sann (McCullagh, 1984; Atkinson, 1987; Clausen, 1986). Clausen hevder at ingen av de to vanligste filosofiske teoriene om utsagns sannhet kan anvendes (186, s. 107). Korrespondanseteorien, som sier at for at en påstand skal være sann må den korrespondere med virkeligheten, ville kreve at vi kunne peke på den virkelighet som de historiske teorier skulle korrespondere med. Det kan vi ikke. Koherensteorien sier at en påstand er sann når den er i overensstemmelse med andre påstander som vi er rede til å akseptere. Den gir imidlertid ingen mulighet for å bedømme de historiske utsagns overensstemmelse med virkeligheten (ibid.). Hvordan skal en så unngå at det blir en vilkårlig tolking av fortiden?

Kildematerialet og den kritikk som dette underlegges inngår som sentrale faktorer i denne sammenhengen. I tilknytning til den indre kildekritikken er det relevant å trekke inn begrepet **objektivitet**. Dette er et omdiskutert begrep, også innenfor historievitenskapen. Den klassiske oppfatningen av objektivitet peker ofte mot tre vilkår som må oppfylles helt eller delvis for at et

utsagn eller en teori skal kunne kalles objektiv: Den må være **intersubjektivt godtatt, prøvbar og diskuterbar**, og den må være **verdifri** og **nøytral** (Furre, 1973). Carr (1961) skriver at naturvitenskapens oppfatning av objektivitet er et utenkelig krav for de sosiale vitenskaper, deriblant historie (s. 119). For det første kan de historiske fakta aldri være helt objektive, fordi de blir historiske fakta i kraft av den betydningen historikeren tillegger dem. Gjennom dette utsagnet antar jeg at Carr retter oppmerksomheten både mot det faktum at historikeren velger hvilke historiske fakta han vil løfte fram, og at han i neste omgang velger hvilke sammenheng han fortolker dem inn i. Derved går det ingen klar grense mellom fakta og fortolkning. Carr sier videre at objektivitet bare kan knyttes til relasjonen mellom fakta og fortolkning, mellom fortid, nåtid og framtid (ibid.). Lunden (1991) tilkjennegir et lignende syn når han skriver at absolutt objektivitet i framstilling av menneskelige forhold er et uoppnåelig ideal (s. 200). Han påpeker imidlertid at det gir mening i å snakke om en større eller mindre objektivitet i en framstilling. Han siterer i denne sammenheng sosiologen C. Wright Mills som skriver at objektivitet i forbindelse med menneskelige tilstander må være å gjøre uttrykkelig «alt som gjelder saken». Dette betyr at fenomenet skal settes inn i en prinsipielt fullstendig, forklarende sammenheng. Det følger også at under ellers like forhold er en framstilling mer objektiv jo mer uttrykkelig formidlerens egne uunngåelige verdier blir lagt i dagen (ibid.). Furre (1973) peker på tre elementer som henger sammen med objektivitetsproblemet i historievitenskapen; nemlig at historikeren står **overfor** historien som forsker, **i** historien som et produkt av den, og han står **overfor** framtiden og skaper historie (s. 79). På bakgrunn av dette foreslår han et annet enn det klassiske objektivitetsbegrepet, som forutsetter dette tredoble i forskerens posisjon. Dette objektivitetsbegrepet synes å sammenfalle godt med det som er skrevet så langt om objektivitet. Sammenfattet lyder kravene som følger:

- **at historikerens posisjon og standpunkt går klart fram, direkte eller indirekte, av framstillingen**
- **at historikeren er saklig, her forstått som at relevante fakta og kilder er tatt med**
- **at framstillingen er bygd opp slik at leseren kan velge en annen tolking ut fra et annet utgangspunkt**
- **at framstillingen er bygd opp slik at mest mulig premiss, resonnement, teorier og konklusjoner kommer til syne på en måte som gjør at de kan diskuteres**

- at språkbruken ikke stenger for kommunikasjon mellom historikere med ulike grunnsyn

I det kommende kapittel vil antagelser knyttet til det hermeneutiske perspektiv, med vekt på Gadamer's synspunkter, bli utdypet og diskutert i relasjon til det historiske kildemateriale. Egen prosjektbeskrivelse vil i den grad et lar seg gjøre bli anvendt til eksemplifisering og konkretisering i refleksjon og diskusjon.

III. HISTORISK TEKST I ET HERMENEUTISK PERSPEKTIV

1. Forforståelse og fordommer

I følge Wetlesen, antar Gadamer at den måten vi foregriper framtiden på, danner en horisont for forståelsen av vår situasjon i nåtiden og dens kilder i fortiden. Denne antagelsen medfører at vi forstår innenfor den horisont vi har en forforståelse av (1983, s. 220). Fordommer er de foreløpige oppfatningene vi har angående en **spesiell sak**, bevisst eller ubevisste (Gadamer, 1989 s. 270). Dette er to antagelser som vi skal se nærmere på, for å vurdere hva de prinsipielt sett kan bidra med både når det gjelder vurdering og tolking av det historiske kildemateriale.

I min prosjektbeskrivelse stiller jeg spørsmålet: «Hvilke kilder er det interessant å anvende og hvilke er tilgjengelige?». Et par ord om det siste først, fordi det kan være interessant å trekke inn dette senere. LeGoff (1992) gjør oppmerksom på at tilgjengelige kilder i hovedsak er produkter av valg som allerede er gjort av andre. Kildene er produsert og oppbevart med en bestemt hensikt. Hvilke kilder som faktisk er tilgjengelige, er derfor interessant i seg selv. Hva kan det fortelle oss? Hva slags, og hvem sine interesseområder formidler de tilgjengelige kildene? Valget av tilgjengelige kilder er forskerens. I tillegg til dette, skal han også velge hvilke historiske fakta som skal trekkes ut av den enkelte kilden. Litteratur om historisk forskning peker på skjevheter slike valg kan representere (Streubert, Carpenter, 1995; Church, 1988). Kan synspunkter innenfor hermeneutikken bidra til at de vurderinger og valg som gjøres, i størst mulig grad innfrir kravet om at relevante kilder og fakta er med?

Gadamer sier konkret når det gjelder valg av tekster at den filosofiske hermeneutiker fortrinnsvis vil velge tekster som er eminente eller klassiske; det vil si tekster som bærer løfte om å gi en økt forståelse (Wetlesen, 1983). Dette er et utsagn som overført til valg av kildemateriale kan sies å uttrykke det samme som at en bør velge kilder som er relevante og adekvate i forhold til det tema de skal belyse. Noe direkte hjelp til valg og vurdering av kilder kan vel derfor ikke dette utsagnet sies å bidra med. La oss i stedet vende tilbake til begrepene forforståelse og fordommer. Det er viktig, skriver Gadamer, at fortolkeren ikke går direkte til den teksten som skal tolkes med sin umiddelbare forforståelse (1989, s. 267). Gjennom vår forforståelse vil vi allerede ha en mer eller mindre ubevisst forventning til, eller oppfatning av den tekst som skal forstås. Det er derfor viktig å undersøke nærmere hvor holdbar forforståelsen er. Dette vil bidra til å unngå misforståelser og til å møte teksten med en åpent sinn (ibid.). Det samme vil gjelde det temaet en skal arbeide med. Bevisste og ubevisste oppfatninger og forventninger til temaet vil gi ikke bare gi retning til **hvor** en søker sitt kildemateriale, men også til **hvordan** en vurderer dette. Det er naturlig og viktig å ha et utgangspunkt. Men for at en skal kunne møte både tema og kildemateriale med et åpent sinn, ser det ut til å være av stor betydning å være bevisst på det utgangspunktet en har.

Det framgår av min prosjektbeskrivelse at jeg har en del antagelser om hvor jeg skal hente mitt kildemateriale. Allerede i innledningen av prosjektbeskrivelsen karakteriserer jeg Bergljot Larsson som «sterk og uredd». Er det noen sammenheng mellom dette utsagnet, antagelsene om hvor kildene finnes og hvordan de vurderes? Hva er det som gjør at jeg allerede i første setning bruker så vidt sterke ord om en person som jeg ikke har studert, men skal studere? Det er nærliggende å se disse spørsmålene i sammenheng med en umiddelbar forforståelse, som her uttrykker en foreløpig oppfatning av den personen og det temaet som skal studeres. Kanskje er det også relevant å trekke inn begrepet fordom, for prosjektbeskrivelsen uttrykker relativt sterke meninger, ikke bare om **at** hun betydde noe, men også om **hva** hun betydde for norsk sykepleie. Det har foregått en slags «forhåndsbedømming».

Det er grunn til å stille spørsmål om i hvor stor grad min forforståelse og mine fordommer om hvem B. Larsson var, og hvordan hun påvirket sykepleiefaget vil styre valg og vurderinger av kilder og fakta med et ubevisst ønske om å få oppfatningene bekreftet. Det er opplagt at en gjennomgang av egne kunnskaper, oppfatninger og forventninger til det temaet jeg skal arbeide med er påkrevet. Ved

hele tiden å vurdere valg av kilder og kildefakta opp mot egne fordommer, kan en i større grad bli bevisst på sammenhengen mellom disse forholdene. Dette kan gjøre det mulig å innta en diskusjon med en tenkt motpart som har den motsatte oppfatningen av temaet. Gjennom denne diskusjonen kan en få ideer om eventuelle andre kilder, samt bli oppmerksom på fakta som kan gi nye og utvidede perspektiver på det temaet som skal belyses. Det kan også bli tydeligere for en hva slags kilder som egentlig er tilgjengelige, og derved hvilke som er tause. Muligheten til å følge LeGoffs' anmodning om å rette oppmerksomheten mot «de sorte hull» i kildematerialet kan således bli styrket.

Det er etter min oppfatning ikke mulig å ta Gadamer's oppfordring om å velge tekster som turrer fordommer bokstavelig i møte med et historisk kildemateriale. Det er vel heller ikke meningen, for som Gilje skriver (1987, s. 47): «Det er totalt misforstått å tro at Gadamer utarbeider en metode for historisk forskning.» Jeg mener imidlertid at hans synspunkter anvendt på vurderinger og valg av kilder og kildefakta kan gi et nyttig bidrag til å sikre at «alt som gjelder saken» er med. Det er også viktig å tilføye at valg av kilder i henhold til det som er skrevet her, ikke kan sees på som et statisk trinn i forskningsprosessen. Behovet for å oppsøke nye kilder, og nye fakta i allerede etablerte kilder, vil kunne melde seg hvis eller når egne forestillinger endrer seg.

Kildene responderer bare på historikerens spørsmål, skriver LeGoff (1992, s. 181). Spørsmålene synes altså å være et kritisk og avgjørende punkt for de svar som kildematerialet vil avgi. I kildematerialet forventes det med andre ord å ligge en del svar. Vår utfordring er å stille de rette spørsmålene. Hvilke er disse?

Gadamer tilnærmer seg fenomenet forståelse gjennom modellen av en samtale. De spørsmål som stilles er utgangspunkt for samtalen (Wetlesen, 1983, s. 223). Men spørsmålenes karakter er ikke tilfeldig. I møte med teksten har forskeren mulighet til å bevisstgjøre seg den forforståelse eller fordom som kom i strid med teksten. Hans antakelser står nå fram som en blant flere oppfatninger om saken. Et hermeneutisk spørsmål reises i det øyeblikk den ene part ikke er enig i eller forstår hva den andre sier (ibid.). I følge Wetlesen knyttes det en rekke betingelser til spørsmålene: Et spørsmål anses som stilt når det foreligger alternative svarmuligheter. Disse motiverer spørsmålet og gir det retning og mening. Spørsmålet er riktig stilt hvis det framgår hvilke de mulige svaralternativer er som det skal treffes en avgjørelse mellom. I tillegg er det en forutsetning at den som stiller spørsmålet har

gitt opp sin pretensjon om å vite at hans fordom er sann eller gyldig. Derfor er spørsmålet åpent (1983, s. 224, 225). Denne forutsetningen krever i tillegg til at den som spør har erkjent sine fordommer i den grad det er mulig, også at vedkommende er villig til å være åpen for å korrigere eller endre disse. Det er nettopp dette som gjør forskeren til deltager i samtalen. Vi ser umiddelbart at et slikt syn på forskerens posisjon, medfører at verken kravet om intersubjektivitet, verdifrihet eller nøytralitet kan møtes. De tradisjonelle hermeneutikerne gjør imidlertid forskeren til tilskuer til samtalen. De spørsmål som stilles skal stilles innenfor avsenders forståelseshorisont. Gjennom dette søker det tradisjonelle perspektivet å imøtekomme kravet om verdifrihet og nøytralitet. Det er også her den største forskjellen mellom den tradisjonelle og filosofiske hermeneutikken ligger. Den filosofiske tilnærmingen åpner for at de spørsmål som stilles ikke begrenses til avsenders eller mottagergruppens forståelseshorisont; de kan også stilles innenfor mottagers forståelseshorisont. Fordommene utgjør således en nødvendig betingelse, ikke bare for å samtale med teksten, men også for å stille de spørsmål som gir opphav til svarene (ibid.).

En bevisstgjøring av fordommer vil i følge dette være selve utgangspunktet for å stille spørsmål eller hypoteser, som er betingelsen for å tolke teksten. Ved å være åpen for at det finnes andre hypoteser enn ens egne, gis teksten anledning til å komme med sine alternativer. På bakgrunn av dette oppstår en diskusjon mellom teksten og den som tolker. Nye spørsmål reiser seg. Forståelseshorisonten fungerer dermed som en forutsetning for en fruktbar samtale med kildene. Den setter i følge Gadamer ikke noen begrensning i den forstand at en bare ser det som er innenfor. Tvert i mot betyr det å erkjenne sin egen forståelseshorisont muligheten til å kunne se utover den (Gadamer, 1989).

Så langt synes Gadamers ideer om spørsmål og samtale fruktbare å la seg inspirere av i tolking av eget tekstmateriale. Når spørsmålene også kan stilles innenfor mottagers forståelseshorisont, vil forhold som er aktuelle i dag inngå naturlig i diskusjonen. Eksempelvis vil spørsmålet om hvordan B. Larsson kom til å prege den sykepleiefaglige utviklingen som fant sted i Norge i perioden 1905 - 1947, kunne føre til både refleksjon og nye erkjennelser om den påvirkningen som finner sted innenfor faget i dag. I diskusjon med kildematerialet kan en også komme til å se at det er flere mulige utforminger av et fenomen enn de en selv tror er selvsagte. Det ser ut til at sykepleiehistorisk kunnskap av denne karakter ville kunne ha et potensiale for å bidra både til selvkritikk og en mer nyansert og utvidet forståelse for sykepleiefaget.

Men hva skjer hvis jeg ikke kommer til enighet med kildematerialet? Eller hva om jeg er enig? Og hvordan kan jeg vite at jeg ikke har misforstått? Jeg har tilsynelatende behendig unngått noen problemer som en kan oppstå underveis. Jeg kommer tilbake til disse etterhvert.

2. Menneskets historisitet

La oss først dvele et øyeblikk ved Gadamer's utsagn om vi alle befinner oss i en historisk situasjon. Denne representerer sier han, både forutsetningen og begrensningen for hva vi faktisk klarer å forstå (Gadamer, 1986, s. 302). Forstått i forhold til eget arbeid, ligger det i dette en erkjennelse om at den forståelse jeg har for sykepleiefaget nå, som er formet både i relasjon til fortiden, og i en interesse for fremtiden, utgjør det perspektivet jeg forstår sykepleiefaget slik det var innenfor. Hvorledes jeg oppfatter sykepleiefaget slik det var, vil derfor stå i et avhengighetsforhold til slik jeg oppfatter det nå. Den historiske situasjonen som forskeren er en del av vil altså levere premissene og sette grensene for de spørsmål han eller hun har mulighet for å stille teksten. Dette synes å sammenfalle med Carr's oppfatning om at: «The historian is part of history. The point in the procession at which he finds himself determines his angle of vision over the past» (1961, s. 36). Dette har følgende konsekvenser for den historie som skrives. Både Gadamer og Carr peker derved på et element som Furre (jfr. s. 5) knytter til objektivitetsproblemet i historievitenskapen: *At forskeren står i historien som et produkt av den*. Som en følge av dette har ikke historikeren mulighet til å oppfylle de villkårene som det klassiske objektivitetskravet tilsier. Han må involvere seg og ta et verdimeslig standpunkt til det han skriver. Derfor er det også av avgjørende betydning at dette standpunktet går klart fram av framstillingen. Nettopp en slik blottstilling vil kunne bidra til å kunne styrke troverdigheten til den teorien som settes fram.

Den tradisjonelle hermeneutikken har, som vi var inne på innledningsvis, et overordnet mål om å unngå misforståelser og feiltolkninger. For å nå dette målet må den som tolker sette sine egne fordommer til side for så å få tilgang til den objektive sannheten. Denne oppfatningen av hva sannhet er står i motsetning til hva som antas innenfor den filosofiske hermeneutikken. I følge deres syn på historisitet og forståelse, vil all forståelse være en følge av tolking ut fra den forforståelse som tolkeren er i. Sannheten vil derfor forholde seg til den historiske situasjonen vi befinner oss i og de

perspektiver denne gir. Vil dette si at det er opp til hver enkelt forsker å finne en subjektiv sannhet som i så fall er uangripelig? Og som antydnet tidligere - er det ikke mulig å misforstå eller feiltolke en tekst?

3. Forståelse, utlegning og anvendelse av teksten

Fordommene er betingelsene for å samtale med teksten «om den spesielle saken», som Gadamer uttrykker det. De spiller med andre ord en avgjørende rolle for om det blir en diskusjon, og for den utviklingen en eventuell diskusjon tar. Diskusjonen finner først og fremst sted hvis ens egne fordommer om saken kommer i konflikt med tekstens framstilling av saken. Erkjennelsen av egne fordommer angående en spesiell sak åpner slik sett muligheten for å belyse saken fra ulike sider gjennom samtale eller diskusjon med teksten. Målet med diskusjonen er i følge Gadamer å komme til enighet om saken. Å gjenopprette gjensidig forståelse og enighet er hermeneutikkens oppgave (Wetlesen, 1983). Det er dette som tidligere har fått betegnelsen horisontsammensmeltning. Slik oppnås primær forståelse. I denne sammenheng må spørsmålene om **enighet** og **uenighet**, **feiltolking** og **misforståelse** tas opp.

Å arbeide med egne fordommer i tilknytning til en spesiell sak, kan føre til en erkjennelse om at egne verdier er svært sammenfallende med de som framsettes i en tekst. Teksten har med andre ord et innhold som ikke «turrer egne fordommer». Den ønskede diskusjonen uteblir. I min studie er det nærliggende å tenke at slike situasjoner kan oppstå. Bergljot Larsson representerer verdier som jeg selv har en nærhet til. Det vil være lett å identifisere seg med det hun stod for. Dette er et tveegget sverd. På den ene siden er det fordeler forbundet med å kjenne et fenomen som skal beskrives fra innsiden. På den andre siden kan nærheten medføre at det distanserte blikk forsvinner, slik at holdningen til hovedpersonen bli for lite kritisk. Som vi har sett mener Gadamer at tekster som ikke turrer fordommer bør unngås.. En umiddelbar enighet med teksten vil i denne forbindelse muligens være tjent med å få en ekstra oppmerksomhet. Dette betyr at eksempelvis eget syn på sykepleie må granskes nøye. Kanskje en forsøksvis også her bevisst kan innta motsatte synspunkter, for på den måten å få teksten i tale. Gjennom slike diskusjoner kan det hende at forhold som teksten ikke sier noe om kan avdekkes. Hvis diskusjonen med teksten faller helt bort, kan også muligheten til å oppdage hvordan ulike forhold har vært med på å påvirke, som her fenomenet sykepleie, falle bort.

En kan derved stå i fare for å framstille en sak ensidig, med den følge at refleksjoner og motargumenter blir mangelfulle eller fraværende. Hvis selvransaking i forhold til egne verdier, samt en provosert diskusjon med teksten fremdeles fører til enighet, vil enigheten etter en slik prosess kunne framstå som mer begrunnet.

En vedvarende uenighet med teksten vil kunne representere den motsatte situasjonen. På tross av en grundig diskusjon med teksten er det ikke mulig å oppnå forståelse og enighet. Primær forståelse er med andre ord uoppnåelig. Det er i denne situasjonen Gadamer bringer inn begrepet sekundær forståelse. Man flytter oppmerksomheten fra saken til den andres mening om saken, og derved fra den primære til den sekundære type forståelse (Wetlesen, 1983). En prøver å forstå innenfor rammen av avsenders eller den forståelseshorisont mottagergruppen hadde. Hva mente avsender, hvorfor mente han det han mente? Denne formen for forståelse er som før påpekt sammenfallende med den historiske hermeneutikkens oppfatning av forståelse. I følge Gadamer er dette en nødløsning. Denne nødløsningen er imidlertid nødvendig. Uten denne ville konsekvensen være at man ikke kunne sies å forstå en tekst man var uenig i (ibid.). Uenighet med teksten synes derfor umiddelbart ikke å representere noe stort problem. I tilknytning til dette trekkes igjen spørsmålene om feiltolking og misforståelse inn. Er det utelukket at uenighet med teksten kan være en følge av at vi har feiltolket og derved misforstått den? Og hvordan kan vi egentlig være sikre på at vi ikke har feiltolket og misforstått selv om vi oppnår enighet? Vil ikke det syn at vår forståelse er prisgitt vår forforståelse og våre fordommer føre til subjektive og vilkårlige tolkinge av teksten? For å kunne diskutere disse spørsmålene er det nødvendig å trekke inn begrepet **den hermeneutiske sirkel**.

Gadamers kriterier på en rett tolking er at tolkingen overensstemmer med teksten slik at delene i teksten passer inn i en antatt helhetsforståelse av den. Gadamer sammenligner denne forståelsesprosessen med det å lære et klassisk språk. Vi konstruerer en setning før vi prøver å forstå den språklige meningen i de individuelle delene av setningen. Men denne konstruksjonsprosessen er i seg selv allerede styrt av en forventning om mening som følger fra den konteksten som har gått forut. Det er selvsagt nødvendig å justere denne forventningen hvis teksten innbyr til det. Dette betyr følgelig at forventningene endrer seg og teksten konsentrerer en mening rundt en annen forventning. Derved beveger vår forståelse seg konstant fra helhet til del og tilbake til

helheten.¹ Detaljenes harmoni innenfor helheten er kriteriet på korrekt forståelse. Hvis denne harmonien ikke oppnås betyr det at forståelse ikke er oppnådd. Denne forståelsessirkelen er ikke en metodologisk sirkel, men den beskriver en ontologisk forståelsesstruktur (Gadamer, 1986 s. 291, 292, 293).

Denne forståelsesstrukturen forstått i forhold til eget kildemateriale betyr at når kilden brukes som levning, må den enkelte setning ses i lys av den tekst den er en del av, og teksten må ses i lys av hele kildematerialet. Når teksten, eller deler av den brukes som beretning må den også ses i sammenheng med og vurderes opp mot hele kildematerialet. I utgangspunktet har jeg visse forventninger til det temaet og de forskningsspørsmål jeg skal arbeide med. Disse forventningene er min forforståelse. Disse vil representere et slags hypotetisk utkast, som Wetlesen uttrykker det (1983). Han hevder at det hypotetiske utkastet ikke behøver å være en eksplisitt hypotese. Hvis den skulle være en hypotese måtte den være tematisert og bevisst. I enhver helhetsforståelse er det imidlertid relativt lite som er tematisert bevisst på denne måten (s. 235). I forlengelsen av dette tenker jeg at det er dette hypotetiske utkastet som i møtet med teksten brytes ned til bevisste spørsmål eller hypoteser. Disse uttrykker fordommene som er forutsetningene for diskusjonen med teksten. Dette vil si at det hypotetiske utkast, slik jeg forstår det, er sammenfallende med den forventningen som Gadamer omtaler. Den er følgelig ingen konstant størrelse, men justeres i møte med teksten, hvis denne innbyr til det. Av dette følger at det hypotetiske utkast vil ha et potensiale for å være i konstant endring. På samme måte er forståelseshorizonten i bevegelse. Det vil si at den ikke inneholder fikserte forestillinger som en møter verden med. Dette har konsekvenser for synet på forforståelse og fordommer. Disse vil dermed også være i endring. Dette er antagelser som det er vel verdt å reflektere over i forbindelse med det arbeidet som nå ligger foran meg. Det er nærliggende å trekke fram spesielt sekundærkildenes betydning og deres potensiale til å kunne påvirke forforståelse og fordommer i henhold til eget tema og forskningsspørsmål. Også andre påvirkninger som en er utsatt for i løpet av et slikt arbeid, som f.eks. diskusjoner om temaet og faglig miljø forøvrig vil påvirke forforståelse og fordommer og derved forståelse.

¹ Etter å ha lest latin i tre år, gir denne sammenligningen et godt bilde av forståelsesprosessen. I de latinske tekstene er setningene hyppigere på 5 (og mer) enn på 2 linjer. Grammatikken er av en slik karakter at ikke alle ordene i setningene er eksplisitte. Den antagelsen en har om setningens innhold er avhengig av den kontekst setningen står i, og den er også et viktig redskap for å analysere setningen.

Egne fordommer fungerer i tematisert form som hypoteser i møte med teksten. I dette møtet kommer nye hypoteser til syne. Målet er å komme til enighet med teksten (horisontsammensmeltning). Hvordan denne enigheten oppnås må ses i lys av den forståelsesprosessen som Gadamer beskriver. Konkurrerende hypoteser må hele tiden testes opp mot den helhetsforståelsen man til enhver tid har. Den som harmonerer best med helheten, vil i følge Gadamer være den hypotesen som vinner.

Flere hevder at det er sterke likhetstrekk mellom hypotetisk-deduktiv metode og den hermeneutiske sirkel. Føllesdal, Walløe og Elster skriver at det er mange slående likheter mellom hypotetisk-deduktiv metode og hermeneutikk, og at det ikke er noen motsetning her (1996). Wetlesen (1983) har et noe mer nyansert syn, og skriver at forholdet mellom helhet og del i forståelsens sirkel ikke er ekvivalent med forholdet mellom hypotese og deduserte konsekvenser i hdm. Han skriver videre at hvis tesen om at den hermeneutiske sirkel er en variant av den hypotetisk-deduktive metode betyr at disse delvis overlapper hverandre, så har den noe for seg (s.236). Det må igjen understrekes at Gadamer ikke ser på den hermeneutiske sirkel som en metode, men som *en måte mennesket i utgangspunktet forstår på*. Når tekst skal tolkes og forstås, godtar Gadamer eksplisitt hypotesedannelse. Dette vil hjelpe fortolkeren til å bringe sin forforståelse under metodisk kontroll. Så lenge denne er ureflektert og ubevisst, er man utlevert til den (ibid.).

Bevisstgjøring og refleksjon over egen forforståelse og egne fordommer vil altså være viktig for å unngå vilkårlige tolkninger. Som i hypotetisk-deduktiv forskning kan etterprøving av hypoteser av prinsipielle grunner aldri føre til endelig verifikasjon (Wetlesen, 1983). Selv om etterprøvingen, som også påpekt av H.P.Clausen (jfr. s. 4), fører til bekreftelse på den måte at alle tekstens deler er forenlige med de antagelser som deduseres av hypotesen, følger det ikke logisk at hypotesen må være sann. Etterprøving kan imidlertid føre til avkreftelse av hypotesen, eller til full falsifikasjon. Wetlesen hevder at Gadamer, i likhet med bl.a. Popper, også anser falsifiserbarhet som en fordelaktig egenskap ved en hypotese. Han mener også at Gadamer ville kunne stille de tre spørsmål som Føllesdal legger vekt på: Hvor godt passer hypotesen inn med materialet forskeren anfører som belegg? Hvor godt passer hypotesen inn med materiale som ikke nevnes? Finnes det andre hypoteser eller teorier som passer minst like god med alt relevant materiale og som er enklere? (ibid.).

La oss nok en gang vende tilbake til spørsmålene om enighet og uenighet, feiltolking og misforståelse.

Uenighet vil i motsetning til enighet bety at egen hypotese og tekstens hypotese står i et konkurrerende forhold til hverandre. Grunnen til at den ene ikke forkastes er at de begge ivaretar teksten på en tilfredsstillende måte. I dette tilfellet vil anvendelse av falsifikasjonsprinsippet kunne bidra til å foretrekke den ene framfor den andre av de to hypotesene. Den hypotesen som er mest falsifiserbar står sterkest. Dette gir mulighet til å ivareta målet om å oppnå primær forståelse. På samme vis vil det være interessant å teste hypotesen i forhold til falsifiserbarhet der hvor egen oppfatning er sammenfallende med tekstens oppfatning. Gadammers utgangspunkt er at teksten alltid gir et sant og gyldig svar (Wetlesen 1983, s. 230). Sett i relasjon til den historiske teksten, synes det imidlertid bedre å si at teksten kan belyse en sak på en spesiell måte, og i seg selv være kilde til diskusjon.

Mistolking og misforståelse vil i forlengelsen av det som er sagt så langt, måtte knyttes til synet på den hermeneutiske sirkel som en ontologisk forståelsesprosess. Jeg forstår det dithen at forståelse er en forutsetning for misforståelse. Hvis jeg mistolker og misforstår mitt kildemateriale, må dette bero på at jeg misforstår saken, og ikke at jeg i utgangspunktet misforstår. Misforståelsen vil derfor måtte knyttes til eksempelvis både for dårlig kjennskap til det temaet jeg arbeider med og til lite bevisstgjorte fordommer. Den ligger altså på et annet nivå, og kan muligens bedre karakteriseres som «dårlig håndverk» enn som misforståelse.

Gjennom forståelsesprosessen systematiserer vi data og utlegger, eller fortolker dem i et språk som er forståelig. Denne forståelsen formidler vi til andre. Andre er som regel en spesiell mottagergruppe som teksten er ment for. Mitt arbeid er primært ment for sykepleiere og for de som studerer sykepleiefaget. Språket vil derfor søkes tilpasset disse gruppene. Anvendelsen innebærer at teksten må reformuleres på en slik måte at det framgår hvordan den gir svar på de spørsmål som er stilt, og eventuelt hvordan den begrunner sitt svar som sant eller gyldig (Wetlesen, 1983, s. 230). I dette stilles det krav som synes å sammenfalle med objektivitetskravet om at framstillingen er bygd opp slik at mest mulig premiss, resonnement, teori og konklusjoner kommer til syne på en måte som gjør at de kan diskuteres (jfr. s. 5). Dette er ikke minst viktig med tanke på den enkelte mottager, som

derved gis anledning til en åpen diskusjon med teksten, og gjennom denne kan utvide sin egen forståelseshorisont. Dette hører til tekstens virkningshistorie. I løpet av sin virkningshistorie vil teksten bli utlagt og anvendt av stadig nye mottakere som står innenfor nye typer hermeneutiske situasjoner.. I denne prosessen blir forskeren selv en deltaker i en levende tradisjonsformidling (ibid., s. 232). Det historiske kildematerialet som jeg kommer til å bruke nå, vil kunne brukes igjen om hundre år. Endrede eksempelvis økonomiske, politiske og kulturelle forhold vil føre til at det blir stilt nye spørsmål, og kildematerialet vil avgi nye svar.

5. Tolkerens verdier

Vi har allerede definert begrepet forståelseshorisont, og avklart at bl.a. verdiene utgjør en del av denne. Det er imidlertid grunn til å rette oppmerksomheten nok et øyeblikk mot verdiene og deres rolle når kilder skal tolkes.

Det er tidligere påpekt at den filosofisk hermeneutiske tilnærmingen inkluderer den som tolker i den hermeneutiske sirkel (jfr. s. 3). Det vil si at forholdet del-helhet gjelder både den som tolker og det som tolkes. Den som tolker vil hele tiden ta stilling til og vurdere det som tolkes. De valg som gjøres om hva som skal tas med, om hva som anses som viktig og betydningsfullt, vil i følge en slik erkjennelse måtte knyttes til forskerens egne verdier. Disse synspunktene har mye til felles med Kåre Lundens utsagn om at historiske framstillinger alltid i noen grad vil bli personlige tolkninger, fordi de må avspeile verdisystemet til opphavsmannen. Og nettopp derfor kan han heller ikke late som om hans verk er det eneste sanne (1991, s. 263). I min prosjektbeskrivelse skriver jeg at det er viktig å gjøre en studie av Bergljot Larsson, fordi jeg blant annet har tro på at denne kan bidra til å styrke identitet hos sykepleiere. Dette må bety at jeg tror B. Larsson står for verdier som er viktige for å styrke sykepleieidentitet. Utsagnet avslører at jeg har tillagt B. Larsson visse verdier som **jeg** anser viktige for sykepleie. Det er mine verdier om hva god og kvalifisert sykepleie er som står i fokus. Hva slags rolle spiller de egentlig for de ulike typer fortolkninger som gjøres i mitt arbeid? Spørsmålet er unektelig like viktig å ta stilling til som det er komplisert.

Følelsen av å være en slags hovedperson i eget arbeide kan være relativt ubehagelig, og provoserer spørsmålet om subjektivitet og vilkårlighet. De tradisjonelle hermeneutikere ville sannsynligvis ha ment at mine egne verdier måtte trå i bakgrunnen, slik at B. Larssons verdier kunne tre tydeligere fram. Innenfor den filosofiske tradisjonen ville synet på det å være i en hermeneutisk sirkel kanskje gjort spørsmålet om vilkårlighet og subjektivitet overflødig. De ville hevdet at i en horisontsammensmeltning ville ikke jeg primært legge mine verdier eller meninger inn i den fortolkede teksten. Gjennom dialog med teksten ville det bli dannet en ny horisont som overskred både min og tekstens opprinnelige horisont. Det er nettopp dette forståelse består i (Gilje, 1987, s. 39).

Eliminerer disse antatte svarene problemer som knytter seg til egne verdiers rolle? Kan de bidra til at det utvikles kunnskap som er sann og troverdig? Dette er spørsmål som jeg har behov for både å gruble atskillig mer over, og for å diskutere. Hvis jeg anser meg selv som deltager og ikke tilskuer til teksten, synes det imidlertid riktig å trekke inn objektivitetskriteriet som sier at framstillingen må bygges opp slik at leseren kan velge en annen tolkning ut fra et annet utgangspunkt. Det vil være av stor betydning at de grunnsyn og verdier framstillingen tar utgangspunkt i synliggjøres for mottageren. Dette kan forhindre at han blir manipulert med, samtidig som det gis anledning til andre fortolkninger om utgangspunktet hadde vært et annet. Det er kanskje dette Carr er inne på når han skriver:

«you cannot fully understand or appreciate the work of the historian unless you have first grasped the standpoint from which he himself approached it» (1961, s.39);

6. Den historiske handling

Historiefaget har i følge Kjeldstadli minst to siktemål: Vi ønsker så godt som råd er å finne ut hvordan noe faktisk var. Hva skjedde? Hvem gjorde det? Når fant det sted? Men vi spør også hvorfor; vi søker forklaringer på de forskjellige fenomenene (1991, s. 237). Vi opererer vanligvis med tre ulike forklaringstyper: årsaks- eller kausalforklaringer, motiv- eller inensjonalforklaringer og funksjonelle forklaringer (ibid.).

Den hermeneutiske tilnærmingen har, som nevnt innledningsvis, hatt som oppgave å forstå hva menneskene har gjort. Av de tre forklaringene er det motivforklaringene som knyttes spesielt til den

hermeneutiske tradisjonen. Med disse søker man å forstå hva som lå bak en handling (ibid.). Denne typen forklaring vil også være av vesentlig betydning i min studie. Jeg ønsker å forstå hvorfor B. Larsson utviklet sitt sykepleiefaglige engasjement, og hvordan det kom til uttrykk gjennom ulike handlinger. Det vil følgelig være av vesentlig betydning å få tak i den mening som kan tilskrives handlingene, og klarlegge denne gjennom dens hensikt eller motiv. Det synes altså unødvendig å stille spørsmålet **om** et hermeneutisk perspektiv er påkrevet i en studie som min; det synes mer fruktbart å spørre i hvor stor grad det skal få dominere. Hvilke andre perspektiver vil det eventuelt fortrenge? Før dette spørsmålet får mer oppmerksomhet, er det imidlertid på sin plass å stille noen andre spørsmål som har tilhørighet **innenfor** det hermeneutiske perspektivet.

Vi har sett at Gadamer først og fremst retter sin oppmerksomhet mot forståelse av «saken og dens sannhet». De historiske hermeneutikerne antar derimot at tekstens mening først og fremst er den mening avsenderen har lagt i den (Wetlesen, 1983, s. 221). Er det slik at aktør-perspektivet primært ikke verken er interessant eller gir forståelse innenfor Gadamers tenkning? Vil i det hele tatt intendert mening kunne avdekkes annet enn som en nødløsning? Gilje (1987) skriver at Gadamer vender seg bort, både fra aktørens mentale liv og deres intensjoner. «Hos Gadamer finner vi en kompromissløs beskjeftigelse med saken som sådan:» (s. 42). Å gå videre på dette, ville muligens bety å måtte begi seg inn i diskusjoner av metafysisk karakter. På det nåværende tidspunkt er dette uaktuelt. Det viktige for meg her og nå, er om Gadamer på tross av sin manglende interesser for aktøren, gjennom sine prinsipielle synspunkter kan bidra til å kaste lys over ham. På dette spørsmålet ser jeg meg foreløpig nødt til å svare ja, først og fremst fordi dette er en antagelse som ligger implisitt i mye av det som er skrevet så langt. Det blir ikke desto mindre påkrevet straks å stille seg ikke bare spørrende, men også tvilende til hvor fruktbart det ville være å ensidig støtte seg til Gadamers tenkning i en studie hvor aktørperspektivet er tenkt å være det mest framtreddende. Tvert i mot synes det tradisjonelle perspektivet i denne sammenheng å måtte være det ideelle. For dem var den hermeneutiske oppgaven primært rettet mot innlevelse og forståelse av den historiske aktørens intensjoner og meninger.

Så tilbake til motivforklaringer. Ved å velge disse signaliserer jeg at ser på aktøren som en aktiv og handlende person med mål, vilje og fornuft. I relasjon til Bergljot Larsson kan det stilles en rekke interessante spørsmål, f.eks. om motiver for å inngå ulike typer forbindelser, for å anvende ulike

typer strategier, ideologiske motiver og sammenhenger mellom handlinger og handlingsalternativer. I denne forbindelse reiser det seg et spørsmål om **hvor betydningsfull** en skal gjøre personen. Er det en fare for at det rommet handlingene foregikk i vil bli oversett? Vil en ensidig fokusering på Bergljot Larssons motiver fortrenge eller forringe betydningen av den rolle som eksempelvis sosialpolitiske strukturer, legeprofesjonen og kvinnebevegelsen spilte?

Kåre Lunden bringer inn et interessant synspunkt i denne forbindelse (1991). Han argumenterer for hvorfor det ikke er riktig å snakke om den intensjonale forklaringen overhodet. Han hevder at hensikter og motiver, eller intensjonen er en viktig dimensjon ved handlingen. Intensjonene vil derved inngå som viktige deler av forklaringen når handlinger og hendelser skal forstås. En må ta på alvor at intensjonen konstituerer handlingen, mens andre forhold eller forutsetninger forklarer hvorfor handlingen faktisk ble utført (s. 240). Hensikter og motiver inngår derved som viktige deler av samspillet mellom person og struktur. Et hermeneutisk perspektiv vil i følge dette aldri være tilstrekkelig for å forstå en handling.

Carr (1961) synes å hevde noen av de samme synspunktene når han skriver om «Society and the individual»: Spørsmålet om hvem som kom først, samfunnet eller individet, er like umulig å besvare som spørsmålet om høna og egget. Individet er per definisjon medlem av et samfunn. Individets handlinger kan derfor ikke ses isolert, heller ikke som følge av motiver. Handlingene må forstås på bakgrunn av forhold mellom mennesker og sosiale strukturer. En spesiell person, en som gjør seg bemerket, er også et sosialt fenomen (s. 31, 52, 53).

Dette er forhold som jeg bør være bevisst på og reflektere over. I en studie hvor en biografisk tilnærming setter fokus på en spesiell person, vil det være fort gjort å tegne et bilde av denne personen som skygger over andre og vesentlige strukturer. En for ensidig hermeneutisk tilnærming synes å innby til dette.

IV. AVSLUTNING

Den hermeneutiske tradisjonen setter forståelseshorisont, forforståelse og fordommer i fokus. Innenfor Gadammers perspektiv er fordommene et nødvendig utgangspunkt for all forståelse. Innenfor

historisk forskning synes det å være bred enighet om at forholdet mellom kildene og forskeren med sine forutsetninger og oppfatninger vil være avgjørende for den nye viten som oppnås (Carr, 11961; Kjeldstadli, 1993; Church, 1988; Kruman, 1985). De tilkjennevir derved et lignende syn på forskerens rolle som det Gadamer har.

Det er først og fremst Gadamers synspunkter som har fått oppmerksomhet i dette essayet. Uten å være vel bevandret i historisk forskning, mener jeg å ha økt egen innsikt gjennom dette arbeidet; kanskje mest på områder hvor jeg ikke hadde forventet det. Å anvende en historisk metode i min framtidige studie, framstår etter dette som atskillig mer problematisk og krevende enn før. Jeg støtt på problemer som har hatt alt fra definisjonsmessig til historiefilosofisk karakter. Dette har vært nyttig, og har gitt meg nye utfordringer med tanke på avklaringer og den metoden jeg skal arbeide med.

Bedre kjennskap til Gadamers synspunkter har også bidratt til en mer direkte våkenhet overfor det temaet jeg skal beskjeftige meg med. Slik jeg ser det på nåværende tidspunkt, mener jeg at Gadamers syn på forforståelse og fordommer, er viktig og fruktbart i forhold til flere nivåer. Både i utvelgelse av og arbeide med kildematerialet vil en være tjent med å bevisstgjøre egne kunnskaper, holdninger og verdier relatert til det temaet som skal utforskes. Dette vil bidra til å framsette en historie som er mest mulig troverdig. Det har samtidig blitt klarere for meg at det er av stor betydning å ha et avklart forhold til begrepet objektivitet. Ved å la seg inspirere av Gadamer kan en stå i fare for å framsette fortolkninger som bærer preg av vilkårlighet og subjektivitet, fordi egne fordommer fungerer som utgangspunkt for fortolkningen. Åpenhet om de forutsetninger som ligger til grunne for denne er derfor en betingelse. Slik viser en hvordan fortolkningene kan kaste lys over et tema innenfor et gitt perspektiv. Dette perspektivet anses imidlertid ikke som det eneste sanne og rette.

Den tradisjonelle hermeneutikken synes å vektlegge aktørens motiver og meninger på en måte som på den ene siden vil kunne bidra med nødvendige kunnskaper om historiske personer, men som på den andre siden vil kunne skygge for viktige influerende samfunnsstrukturer. Det kan også være problematisk å vurdere troverdigheten av den motivene tekstens avsender påberoper seg å ha.

Gadamers hermeneutiske perspektiv ser ut til å medvirke til å tolke den historiske tekst på en måte hvor innsikt i egen samtid står mer i fokus enn kunnskaper om fortiden. Den historiske sannhet blir derved relativ i forhold til tolkerens ståsted og posisjon. Dette bringer oss over på spørsmålet om hva historisk sannhet er og bør være, et tema som ikke skal drøftes i dette essayet. Innsikt i og forståelse for hva den hermeneutiske tradisjonen kan bidra med synes imidlertid å være en ballast som både er nødvendig og verdifull i møte det historiske kildematerialet.

LITTERATURLISTE

- Atkinson, R.F.: Knowledge and Explanation in History, New York: Cornell University Press, 1978
- Can, E.H.: What is history?, London: Mac Millan, 1961
- Furre, B.: «Den historiske biografi II», Nytt Norsk Tidsskrift, 1986, nr. 2, s. 66-69
- Furre, B.: «Historie og objektivitet», Pedagogisk Perifiri, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S 1973
- Føllesdal, D., Walløe, L. og Elster, J.: Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi, Oslo: Universitetsforlaget 1996
- Gadamer, H.G.: Truth and method, 2nd rev.ed., London: Sheed&Ward 1989
- Gilje, N.: Hermeneutikk i vitenskapsteoretisk perspektiv, Bergen: 1987
- Kjeldstadli, K.: Fortida er ikke hva den en gang var, Oslo: Universitetsforlaget 1992
- Kruman, M.W.: «Historical method: implications for nursing research; (Leininger, M.M.), qualitative Research methods in Nursing, Orlando, Fla.: Grune&Stratton, 1985
- LeGoff, J. : «Writing Historical Biography Today, Current Sociology vol 43. no. 2/3 Biographical Research, (Simeoni, D., Diani, M.), 1995
- LeGoff, J.: History and memory, New York: Columbia University Press, 1992
- Lunden, K.: Bilete av fortida, Oslo: Det Norske Samlaget, 1991
- McCullagh, C.B.: Justifying Historical Descriptions, Cambridge University Press, 1984
- Streubert, H.J., Carpenter, D.R.: Qualitative Research in Nursing, New York: Lippincott, 1995
- Wetlesen, J. : «Samtaler med tekster i lys av Gadammers hermeneutikk», Norsk filosofisk tidsskrift, Årg. 18, nr. 4, 219-244